माध्यमिक तहमा विद्यार्थी कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि अवस्था

शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा
मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
उमेश बस्नेत
परिक्षा रोल नं : २८०१३५/२०६६
त्रि.वि. दर्ता नं : ९-२-२१४-६०६-२००४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयका छात्र उमेश बस्नेतले शोधपत्र शीर्षक **माध्यमिक तहमा विद्यार्थी कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि अवस्था** शीर्षक मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखन प्रति म पूर्ण सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा.डा. तिर्थराज पराजुली

शोध निर्देशक

मिति : २०६८/१२/३०

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि "**माध्यमिक तहमा विद्यार्थी कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि अवस्था"** शीर्षकमा उमेश बस्नेतद्वारा तयार पारी आवश्यक मूल्यांकनका लागि यस मूल्यांकन समितिमा पेश गर्नुभएको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
सह प्रा. नारायण बस्नेत विभागीय प्रमुख	....
प्रा. डा. तिर्थराज पराजुली शोध निर्देशक	....
उप-प्रा. किरणराम रञ्जितकार (वाह्य परीक्षक)	....

मिति : २०६८/०१/०८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत “माध्यमिक तहमा विद्यार्थी कक्षा उपस्थिति अवस्था र शैक्षिक उपलब्धि” शीर्षकको शोधपत्रको शुरुदेखि अन्त्यसम्म आफनो अमूल्य समय दिई निर्देशन सुझाव दिनु हुने पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभागका पूर्व विभागीय प्रमुख प्रा.डा. तीर्थराज पराजुली ज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्र तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनुहुने विभागीय प्रमुख सह-प्रा. नारायण वस्नेत ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रको क्रममा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरु, विद्यार्थीहरु तथा अभिभावकहरु सम्पूर्णमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । आफ्नो अमूल्य समय र खर्च गरेर उच्च शिक्षा प्रदान गर्न अवसर दिनुहुने आदरणीय बुवा श्री भिमबहादुर बस्नेत, आमा शोभामाया बस्नेत, दाजुहरु काजी, कमलमणि, भाउजुहरु कमला, सिता, दिदीहरु मैया, सुजता, भिनाजुहरु यादव र रविन सबैप्रति सदैव ऋणी छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा थप हौसला प्रदान गर्ने साथी मनु कार्की प्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यस्तैगरी लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने साथीहरु देवेन्द्र पौडेल , राजु कार्की, प्रमोद गड्तौला, सरोज दहाल, मनोज दाहाल साथै मेरा सहपाठी साथीहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्रलाई मूर्त रुप प्रदान गर्न कम्प्युटर टंकन गरी सहयोग पुऱ्याउने युनिक कम्प्युटर एजुकेशन, कीर्तिपुरका उकेश मचामसीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

उमेश बस्नेत

शोधसार

शिक्षामा सबैको लागि समान भनिएतापनि विविध कारणले सम्पूर्ण बालबालिकाहरु नियमित विद्यालय कक्षा उपस्थिति हुन नसकिरहेको अवस्था पाइन्छ । तसर्थ यो अध्ययन "माध्यमिक तहमा विद्यार्थी कक्षा उपस्थिति अवस्था र शैक्षिक उपलब्धि" शीर्षकमा गरिएको हो । यो अध्ययन सरकारी माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था पहिचान गर्नु, कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सहसम्बन्ध पहिचान गर्नु र शैक्षिक उपलब्धि उकास्ने उपायहरुको खोजी गर्ने उद्देश्यले गरिएको थियो ।

माथिका सम्बन्धित उद्देश्य पूरा गर्नका लागि झापा जिल्लाका जुरोपानी गा.वि.स.मा रहेको श्री प्रगति उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई लिइएको थियो भने अन्तर्वार्ताका लागि विद्यालयका प्र.अ., विषय क्षिकहरु, कक्षा ९ र १० का सबैभन्दा बढी उपस्थित हुने ५/५ जना र सबैभन्दा कम उपस्थित हुने ५/५ जना गरी जम्मा २० जना विद्यार्थीहरु र उनीहरुका अभिभावकहरु लिइएको थियो । विद्यार्थी घटना अध्ययनका लागि प्रत्येक कक्षाबाट १/१ जना जान्ने र १/१ जना कमजोर विद्यार्थी गरी जम्मा ४ जनाको घटना अध्ययन गरिएको थियो । त्यस्तै गरी कक्षा ९ र १० का सम्पूर्ण विद्यार्थीहरुको हाजिरी रेकर्ड र लब्धाङ्कपत्र अध्ययन गरिएको थियो ।

विद्यार्थीको कक्षा उपस्थिति अध्ययन गर्नका लागि ९० प्रतिशत भन्दा बढी उपस्थिति, ७० देखि ९० प्रतिशत सम्मको उपस्थिति र ७० प्रतिशत भन्दा कमको उपस्थिति हुने विद्यार्थीहरु छुट्टयाई अध्ययन गरिएको थियो र शैक्षिक उपलब्धि थाहा पाउन लब्धाङ्कपत्रको आधारमा अध्ययन गरिएको थियो । यस अध्ययनमा कक्षा ९ मा जम्मा विद्यालय खुलेको मध्ये विद्यार्थीको औसत उपस्थिति १७२ दिन थियो । जसमा छात्र र छात्राको औसत उपस्थिति समान किसिमको पाइयो । त्यस्तै गरी कक्षा १० मा जम्मा विद्यालय खुलेको मध्ये विद्यार्थीको औसत उपस्थिति १३७ दिन थियो जसमा छात्र र छात्राहरुको औसत उपस्थिति समान किसिमको नै पाइयो । अध्ययनमा कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धिको सह सम्बन्ध पहिचान गर्दा ९० प्रतिशत भन्दा बढी दिन उपस्थित हुने विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धि राम्रो रहेको थियो । ७० देखि ९० प्रतिशत सम्मको उपस्थितिमा थोरै विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि राम्रो र अन्य मध्यम रहेको साथै विषय लगाएर पास हुने बढी देखियो । ७० प्रतिशत भन्दा कम उपस्थितिमा न्यून विद्यार्थीहरु थिए जसमा विषय लगाएर पास हुने र फेल हुने मात्र पाइयो । जसमा विद्यार्थीहरु अनियमित हुनु नै प्रमुख कारण बुझिएको थियो ।

विद्यार्थीहरुको घटना अध्ययन गर्दा जान्ने विद्यार्थी नियमित विद्यालय आउने साथै उनीहरुको पारिवारिक आर्थिक वातावरण पनि राम्रो भएको कारण शैक्षिक उपलब्धि पनि सोही अनुरुप भएको र कम अक ल्याउने विद्यार्थीहरुको पारिवारिक आर्थिक वातावरण कमजोर भएको विद्यार्थी प्रतिक्रिया र विद्यालय स्रोतबाट प्रष्ट भएको थियो । यस्ता विद्यार्थीहरुको पढाइमा कम रुचि भएको कारण शैक्षिक उपलब्धि कमजोर भएको मान्न सकिन्छ ।

शैक्षिक उपलब्धि उकास्ने उपायहरुमा विद्यार्थी नियमित कक्षा उपस्थिति हुनेपर्ने शिक्षण विधि उचित अपनाउनु पर्ने, अभिभावकहरुलाई शैक्षिक चेतना अभिवृद्धि गराउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने, सरकारले निशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थालाई कडाईका साथ लागू गर्नुपर्ने, विद्यार्थीले मिहेनतका साथ पढ्नुपर्ने जस्ता प्रतिक्रिया प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरुबाट आएको पाइयो ।

विषय सूची

पृष्ठ

सिफारिस पत्र i

स्वीकृति पत्र ii

कृतज्ञताज्ञापन iii

शोधसार iv

विषय सूची vi

तालिका सूची ix

अध्याय-एक

परिचय

१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२. समस्याको कथन ३

१.३ अनुसन्धान प्रश्नहरु ४

१.४. अध्ययनको उद्देश्य ४

१.५. अध्ययनको औचित्य ५

१.६. अध्ययनको सीमाङ्कन ५

१.७. शब्दावलीको परिभाषा ६

१.८. अध्ययन क्षेत्रको परिचय ६

अध्याय-दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१. सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन ८

२.२. सम्बन्धित अध्ययनहरुको पुनरावलोकन ९

२.३. अवधारणात्मक ढाँचा ११

अध्याय-तीन

अध्ययन विधि

३.१. सूचना संकलन ढाँचा १२

३.२. नमूना छनोट १३

३.२.१. विद्यालय एवं प्र.अ. छनोट १३

३.२.२. विद्यार्थी छनोट १३

३.२.३. शिक्षक छनोट १४

३.२.४. अभिभावक छनोट १४

३.३. सूचना संकलनका स्रातहरु १४

३.३.१. प्राथमिक सूचना संकलनका स्रोतहरु १४

३.३.२. द्वितीय सूचना संकलनका स्रोतहरु १४

३.४. सूचना संकलनका साधनहरु १४

३.४.१. विद्यार्थी उपस्थिति र उपलब्धि रेकर्ड फारम १५

३.४.२. विद्यार्थी घटना अध्ययन फारम १५

३.४.३. प्र.अ. सँग अन्तरवार्ता प्रश्नावली १५

३.४.४. शिक्षकसँग अन्तरवार्ता प्रश्नावली १५

३.४.५. अभिभावकसँग अन्तरवार्ता प्रश्नावली १५

३.४.६. विद्यार्थीसँग अन्तरवार्ता प्रश्नावली १६

३.५. साधनको वैद्यता निर्धारण १६

३.६. तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या १६

३.७. नीतिगत पक्ष १६

अध्याय-चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१. विद्यार्थीको कक्षा उपस्थितिको अवस्था १७

४.१.१. कक्षा ९ का विद्यार्थीको औसत उपस्थितिको अवस्था १७

४.१.२. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थितिको स्तर १८

४.१.३. कक्षा १० को विद्यार्थीको औसत उपस्थिति अवस्था १९

४.१.४. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थितिको स्तर १९

४.२. विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २०

४.२.१. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २०

४.२.२. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २१

४.२.३. एस.एल.सी दिएका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २१

४.३. विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २२

४.३.१. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २२

४.३.२. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २४

४.३.३. विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र एस.एल.सी.को शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २५

४.४. विद्यार्थी घटना अध्ययन २६

४.४.१. कक्षा ९ का प्रथम छात्र (स्वरुप) को घटना अध्ययन २६

४.४.२. कक्षा ९ की कमजोर छात्रा (कोपिला) को घटना अध्ययन ३०

४.४.३. एस.एल.सी.मा प्रथम भएका छात्र (समिप)को घटना अध्ययन ३३

४.४.४. एस.एल.सी.मा सबैभन्दा कम अङ्क ल्याई पास हुने छात्रा (हंशावती)को घटना अध्ययन ३७

४.५. शैक्षिक उपलब्धि उकास्ने उपायहरु ४१

अध्याय-पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१. प्राप्ति ४३

५.२. निष्कर्ष ४६

५.३ सुझावहरु ४७

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका नं ४.१. कक्षा ९ का विद्यार्थीको औसत उपस्थितिको अवस्था १८

तालिका नं ४.२. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थितिको स्तर १८

तालिका नं ४.३. कक्षा १० को विद्यार्थीको औसत उपस्थिति अवस्था १९

तालिका नं ४.४. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थितिको स्तर २०

तालिका नं ४.५. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २०

तालिका नं ४.६. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २१

तालिका नं ४.७. एस.एल.सी दिएका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलब्धिको अवस्था २२

तालिका नं ४.८. कक्षा ९ का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २३

तालिका नं ४.९. कक्षा १० का विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २४

तालिका नं ४.१०. विद्यार्थीहरुको कक्षा उपस्थिति र एस.एल.सी.को शैक्षिक उपलब्धि बिचको सम्बन्ध २५

तालिका नं ४.११. कक्षा ९ का प्रथम छात्र (स्वरुप) को कक्षा उपस्थिति विवरण २८

तालिका नं ४.१२. कक्षा ९ का प्रथम छात्र (स्वरुप) को शैक्षिक उपलब्धि स्तर २८

तालिका नं ४.१३. कक्षा ९ की कमजोर छात्रा (कोपिला) को कक्षा उपस्थिति विवरण ३१

तालिका नं ४.१४. कक्षा ९ की कमजोर छात्रा (कोपिला) को शैक्षिक उपलब्धि स्तर ३१

तालिका नं ४.११. एस.एल.सी. मा प्रथम भएका छात्र (समिप) को कक्षा उपस्थिति विवरण ३५

तालिका नं ४.१२. एस.एल.सी. मा प्रथम भएका छात्र (समिप) को शैक्षिक उपलब्धि स्तर ३५

तालिका नं ४.१३. एस.एल.सी. मा कम अंक ल्याई पास हुने छात्रा (हंशावती) को कक्षा उपस्थिति विवरण ३८

तालिका नं ४.१४. एस.एल.सी. मा कम अंक ल्याई पास हुने छात्रा (हंशावती) को शैक्षिक उपलब्धि स्तर ३९